

„ფეხბურთი თანამედროვე კულტურის არსებითი ელემენტი“

“ფეხბურთი ცხოვრების მეტაფორაა”, თქვა სარტრმა. “ცხოვრებაა ფეხბურთის მეტაფორა”, გაუსწორა იტალიელმა ფილოსოფოსმა, სერჯო ჯივონემ.

ეუჯენიო მონტალე ოცნებობდა სტადიონზე კარების გარეშე: “წარმოვიდგენ, როდის დადგება დრო, როცა გოლს აღარავინ გაიტანს”.

ტომას სტერნზ ელიოტმა ფეხბურთს “თანამედროვე კულტურის არსებითი ელემენტი” უწოდა.

უდიდესი ბრაზილიელი პოეტი, კარლოს დრუმონდ დე ანდრადე გარინჩაზე წერდა, მთელი ერის დარდისა და ნაღველის გაქარვებას ახერხებდაო. საშინელება ისაა, რომ დარდით კვლავაც სავსე ვართ, გარინჩა კი აღარ გვყავსო. “ახალი გარინჩა გვჭირდება, რომ ჩვენი ოცნებები ასაზრდოოს”.

ფეხბურთზე მსოფლიოს უდიდესი მწერლები, მოაზროვნეები, მეცნიერები წერდნენ. იტალიელებიდან – ჯაკომო ლეოპარდი, უმბერტო საბა, ეუჯენიო მონტალე, იტალო კალვინო და სხვა მრავალი.

* * *

პიერ პაოლო პაზოლინი

“არც როლან ბარტი ვარ და არც გრეიმასი, მაგრამ მგონია, რომ მოყვარულის კვალობაზე საკმაოდ დამაჯერებელ ესეს დაწვერდი “ფეხბურთის ენის” შესახებ” – ამბობს პაზოლინი.

“...ფეხბურთი ნიშანთა სისტემა, იგივე ენაა. მას ყველა ის ძირითადი ნიშანი აქვს, რაც, ჩვენი გაგებით, სრულყოფილ ენას უნდა ახასიათებდეს, მეტყველების ენა იქნება თუ წერის.

ფეხბურთის ენის “სიტყვები” ზუსტად ისევე იბადება და ყალიბდება, როგორც სასაუბრო ან წერილობითი ენის სიტყვები. როგორ იქმნება სიტყვა ენაში? სიტყვა ეგრეთწოდებული “ორმაგი არტიკულაციის”, ანუ ფონემათა უსასრულო კომბინაციების შედეგია. იტალიურში ამ ფონემებს ანბანის 21 ასო-ნიშანი წარმოადგენს. ანუ ფონემა მეტყველებისა თუ წერის ენის “მინიმალური ერთეულია”. მოდით, ვიხალისოთ და ფეხბურთის ენის მინიმალური ერთეული განვმარტოთ, რატომაც არა? “ბურთზე დასარტყმელად მოქნეული ფეხი” – აი ფეხბურთის ენის მინიმალური ერთეული. გნებავთ, “ფეხემა” ვუწოდოთ? (ვინ გვიშლის გართობას?) ამ “ფეხემების” უსასრულო შესაძლო კომბინაციები ფეხბურთის ენის “სიტყვებს” ქმნიან, ამ სიტყვათა ერთობლიობა კი აყალიბებს დისკურსს, რომელიც ჩვეულებრივი, სინტაქსური წესებით იმართება.

“ფეხემა” ოცდაორია (ანუ, თითქმის ემთხვევა იტალიურ ენაში ფონემათა რაოდენობას). ფეხბურთის “სიტყვების” რაოდენობა კი პოტენციურად უსასრულოა, რადგან უსასრულოა შესაძლო კომბინაციათა რაოდენობა (გადაცემები, ჩაწოდებები). სინტაქსი კი მატჩში – ნამდვილ, ჭეშმარიტ დრამატულ დისკურსში – გამოიხატება. ამ ენის “მშვიფრავები” მოთამაშეები არიან, ჩვენ

კი, ტრიბუნებზე, “გამშიფვრელები” ვართ. მაშასადამე, რაღაც საერთო კოდი გაგვაჩნია. ის, ვინც ფეხბურთის კოდი არ იცის, ვერც მისი სიტყვების “მნიშვნელობას” (გადაცემებს) გაიგებს და ვერც დისკურსის (გადაცემათა ერთობლიობის) შინაარსს.

...ვფიქრობ, რომ შესანიშნავი ესე დაიწერებოდა ფეხბურთზე პროპის თეორიის გამოყენებითაც, რადგან როგორც ყველა ენას, ფეხბურთსაც აქვს თავისი წმინდად “ინსტრუმენტული”, მკაცრი კოდის თანახმად მართული მომენტიც და “ექსპრესიული” მომენტიც.

ყველა ენაში უამრავი ქვეენა არსებობს და თითოეულს საკუთარი ქვეკოდი მართავს. იგივე შეგვიძლია ვთქვათ ფეხბურთის ენაზეც: იმ მომენტიდან, როცა ფეხბურთის ენა აღარაა მხოლოდ ინსტრუმენტული და ექსპრესიულად იქცევა, მასშიც უამრავი ქვეკოდი ჩნდება.

არსებობს პროზაული და პოეტური ფეხბურთის ენა. ვეცდები, უფრო მკაფიოდ გამოვხატო აზრი. მაგალითებს მოვიყვან:

ბულგარელი პროზაში თამაშობს. ის “რეალისტი პროზაიკოსია”. რივა პოეტური ფეხბურთის ოსტატია, “რეალისტი პოეტი”. კორსოს თამაშიც პოეტურია, მაგრამ რივასგან განსხვავებით ის “რეალისტი” კი არაა, რაღაცნაირი, ანცი პოეტია, ექსტრავაგანტური.

რივერას თამაში პროზაა, მაგრამ პოეტური, ხატოვანი პროზა. მაცოლაც ასეთია, პროზაული და ხატოვანი, მაგრამ რივერაზე ბევრად უფრო პოეტური: განდახან არღვევს პროზის საზღვრებს და მოულოდნელად სრულიად გამაოგნებელი, თავბრუდამხვევი პოეზიის რამდენიმე სტროფს გვჩუქნის.

მინდა, ხაზი გავუსვა ერთ გარემოებას: “პოეზიასა” და “პროზაზე” ლაპარაკისას არ ვგულისხმობ, რომ ერთი უფრო ღირებულია, ვიდრე მეორე. წმინდად ტექნიკურ განსხვავებაზე ვამახვილებ ყურადღებას”.

აქ პაზოლინის მოსაზრება გვაგონდება პოეზიაზე: “პოეზია რითმას არ ნიშნავს. ძველი რომაელებისთვის რითმა უცხო იყო, დღეს კი ცნებას – “პოეზია” ავტომატურად ვუკავშირებთ რითმას, ლექსი რითმის გარეშე ველარც წარმოგვიდგენია. ჩემთვის პოეზია რითმაში არაა”.

და ისევ, ფეხბურთის პოეტიკაზე:

“იტალიური ლიტერატურა, განსაკუთრებით კი თანამედროვე, ხატოვანი ავტორების, “ელზევირების” ლიტერატურაა. ელეგანტური, უკიდურესად ესთეტი მწერლების ლიტერატურა, რომლის არსიც ხშირად კონსერვატორული და ოდნავ პროვინციულია... ანუ ქრისტიან-დემოკრატიული. რომელიმე კონკრეტულ ქვეყანაში არსებულ ყველა სასაუბრო ენას, ყველაზე მდაბიური ჟარგონის ჩათვლით, საერთო ნიადაგი აქვს: იმ კონკრეტული ქვეყნის კულტურა, მისი ისტორიული რეალობა. სწორედ კულტურული და ისტორიული ნიადაგის გამოა, რომ ზოგიერთი ერი არსებითად პროზაულ ფეხბურთს თამაშობს: ეს შეიძლება რეალისტური ან ესთეტიზებული პროზა (ეს უკანასკნელი იტალიური ფეხბურთია) იყოს. მაგრამ არიან ერები, რომელთა ფეხბურთი აბსოლუტურად პოეტურია.

ფეხბურთში არის იდეალურად პოეტური მომენტები. ასეთია გოლი: ყველაზე პოეტური მომენტი ფეხბურთში. ნებისმიერი გოლი გამოგონება, სიახლე, კოდექსის დარღვევა, გარდუვალობა, გაელვება, აფეთქება, სტუპორი, შეუქცევადობა, ისევე, როგორც პოეტური სიტყვა. ჩემპიონატის ყველაზე მეტი გოლის ავტორი ჩემთვის წლის საუკეთესო პოეტია.

თუმცა თავად დრიბლინგიც პოეზიაა, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველთვის გოლით არ გვირგვინდება. ნებისმიერი ფეხბურთელის ოცნებაა, დრიბლინგით გაიაროს მთელი მოედანი, უკან მოიტოვოს ყველა მეტოქე და გოლი გაიტანოს. თუ შეიძლება, უზენაესი ნეტარება წარმოიდგინო ფეხბურთში, სწორედ ესაა. მაგრამ ასე თითქმის არასდროს ხდება. ეს ოცნებაა.

ვინ არიან დრიბლინგის დიდოსტატები ან საუკეთესო გოლების ავტორები მსოფლიოში? – ბრაზილიელები. ასე რომ, მათი ფეხბურთი, მთლიანად დრიბლინგსა და გოლზე აგებული, პოეზიაა. “კატენაჩო” და ე.წ. “სამკუთხედი” კი, რასაც ბრერა გეომეტრიას უწოდებს, პროზაული ფეხბურთია: ის სინტაქსს, ანუ გუნდურ, ორგანიზებულ თამაშს, გეგმის გააზრებულ შესრულებას ემყარება. ერთადერთი პოეტური მომენტი მასში კონტრშეტევაა, მით უფრო, თუ გოლით გვირგვინდება (რომელიც, როგორც ვთქვი, ყოველთვის პოეზიაა). მოკლედ, ფეხბურთში პოეზია მუდამ ინდივიდუალისტური მომენტია: დრიბლინგი, გოლი ან განსაკუთრებულად ლამაზი ჩაწოდება.

პროზაული ფეხბურთი ეგრეთ წოდებული სისტემური ფეხბურთია (ევროპული ფეხბურთი). გოლი მისი სქემის დასკვნითი ნაწილია და ის რივასნაირმა “რეალისტმა პოეტმა” უნდა შეასრულოს. მაგრამ ეს გოლი გუნდური, კოლექტიური თამაშის შედეგი უნდა იყოს, წყობისა, რომელიც კოდის თანახმად შესრულებულ გარკვეულ გეომეტრიულ გადაცემებზეა აგებული. რივერას იდეალურად გამოსდის ეს, მაგრამ ბრერას არ მოსწონს, რადგან ეს მაინც უფრო ესთეტიზებული სრულყოფილებაა და არა ბოლომდე რეალისტური, როგორიც, მაგალითად, ინგლისელი და გერმანელი ნახევარმცველების თამაში.

პოეტური ფეხბურთი სამხრეთამერიკული ფეხბურთია. მისი სქემა დრიბლინგის უზადო უნარს გულისხმობს (რასაც ევროპაში “გუნდური პროზის” მედროშეები ქედმაღლურად უყურებენ) და გოლი შეიძლება ნებისმიერმა მოთამაშემ, ნებისმიერი პოზიციიდან შექმნას.

თუ დრიბლინგი და გოლი ფეხბურთის ინდივიდუალისტური და პოეტური მომენტებია, მაშასადამე, ბრაზილიური ფეხბურთი ნამდვილი პოეზიაა. არ განვიხილავ, რომელი სჯობდა ან მე რომელი მერჩივნა, წმინდად ტექნიკური თვალსაზრისით ვიტყვი: 1968 წლის ოლიმპიადაზე მექსიკაში ბრაზილიურმა პოეზიამ იტალიური ესთეტიზებული პროზა დაამარცხა....”

არილი - საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ჟურნალი 02/10/2014

“პაზოლინი მარცხენა ფრთა, მაისური №11” (ხათუნა ცხადამის მიერ მომზადებული მასალის მიხედვით)